

Türkçede Eş Biçimlilik Meselesi

Ekrem SAKAR*

Öz

Dilde yer alan birbirinden farklı iki veya daha fazla gösterenin unsurları olan gösterenler ve gösterilenler kimi zaman birbirlerine özdeş olabilirler. Gösterilenlerin özdeşliği eş anlamlılık, gösterenlerin özdeşliği ise eş biçimlilik olarak tanımlanabilir. Gösterenler yazım, okunuş ya da her iki yönden denklik özelliği göstermelerine binaen hangi yönden özdeşlik kurdukları baz alınarak dil bilim literatüründe bu durumları ifade eden çeşitli kavramlar geliştirilmiştir. Bu kavramların Türkçe dil bilim literatüründe tanımlanması ve karşılık bulunması konusunda dil bilim sözlükleri başta olmak üzere dil bilim kaynaklarında birtakım eksiklikler, yanlışlıklar ve karmaşıklıklar mevcuttur. Bu makalenin eş biçimliliğin bir mesele olarak ele alınması bundan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı İngilizce dil bilim sözlüklerinden yararlanılarak ele alınan kavramların tanımları mukayeseli olarak incelenecek ve buna terimlerin anlam alanları sınırlandırılarak eş biçimlilik ifade eden kavramlar yeniden tanımlanacaktır. Ardından tablo ve şekil kullanılarak kavramların birbirleriyle ilişkisi; başka bir tabirle örtüşen ve örtüşmeyen tarafları gösterilecektir. Makalenin sonunda ise kavramların köken itibarıyla hangi anlamı taşıdıkları, neyi tanımladıkları ve Türkçe dil bilim sözlüklerinde nasıl karşılandıkları göz önünde bulundurularak Türkçe karşılıklar önerilecektir.

Anahtar Kelimeler: dil bilim, eş biçimlilik, eş adlılık, eş seslilik, eş yazımlılık, terimler.

* Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı ve İslam Sanatları Bölümü,
Balıkesir, Türkiye.
Elmek: ekremsakar@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9219-1438>.

Geliş Tarihi / Received Date: 09.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.02.2021

DOI: 10.30767/diledeara. 823748

Isomorphism Issue in Turkish Language

Abstract

Two or more different words in the language could be identical in terms of signifiers and signifieds which are the elements of signs. The signifieds are based on concepts and substances of the words. The identities of them are defined as synonymity which is related to meaning of the word. The signifiers are based on sounds and symbols of the words. The identities of them could be defined as isomorphism which is related to forms of the words. The study described in this article focused on isomorphism in Turkish language. The name of the article is "Isomorphism Issue in Turkish Language" and the reason for using the word issue is confusions in isomorphic terms in Turkish language. This article has been written with the aim of addressing this issue mentioned and trying to solve this complicity by correcting the meaning of those terms. Therefore, the definitions of the terms discussed in English dictionaries will be examined comparatively. Additionally limits of the terms will be restricted by examining compatible aspects of the terms. In conclusion Turkish equivalent names will be suggested.

Keywords: linguistics, signifier, signified, homonymy, homophony, homography, heteronymy, heterography.

Extended Summary

Scientific works consist of terms and notions. Meanings of the terms can be fully understood, provided that definitions of the terms are precise and clear. Dictionaries could be helpful in this regard on condition that they must be carefully prepared. Therefore, it is very notable if the terms and notions are defined correctly especially if the dictionary has been written for a specific discipline.

Signs in language consist of two elements: Signifiers and signifieds. The correlation between signifiers and signifieds was proved to be unreasonable. It means there is no ontological or epistemological reason for calling car “c-a-r”. Phonemes are combining fortuitously or based on cultural/personal circumstances. Therefore, occasionally the signifiers or the signifieds of two or more words may be identical. If the signifieds of two or more words are identically the same, the situation is named synonymy. For instance, enormous and huge are synonyms since they have different spellings and pronunciations, but the same meanings. If the signifiers of two or more words are identically the same, the situation could be named isomorphism. Isomorphism between two or more words could be seen in spelling, pronunciation or both of them. For instance, the word letter has one signifier for two signifieds. One of the meanings of it is “any of the symbols of an alphabet”, another meaning is “a written message.” In fact there are two different words although they are written and spelled the same.

Depending on what kind of relevance isomorphic words contain, five terms have been proposed: Homonymy, homophony, homography, heteronymy and heterography. The definitions of these terms in Turkish linguistics dictionaries are incomplete and incorrect. Consequently, equivalents of those definitions are very complicated. Proclaiming this problem is the first aim of this article. Therefore the title of this article is “Isomorphism Issue in Turkish Language”. Accordingly in the first part of the article, what is an isomorphism in language will be explained briefly.

In the second part of the article, examples of the definitions and the equivalent terms of homonymy, homophony, homography, heteronymy and heterog-

raphy from Turkish linguistics dictionaries will be quoted and these dictionaries will be criticized. Definitions of these terms are quite similar and sometimes it could be difficult to determine the exact meaning of them. Some of them are related to spelling, some of them related to pronunciation and some of them related to both spelling and pronunciation. The names of the terms give clues as to what they mean, but it is still useful to examine their definitions.

In the third part, how these five terms are defined in English linguistics and reference dictionaries will be examined comparatively. These dictionaries are often used as references in linguistic studies. However, it is a fact that the internet could also be used as a resource in this regard since some topics are analyzed on some web pages, especially on wikipedia, by updated scientific resources. Therefore, while discussing the terms in the article, web pages have also been examined.

In the fourth chapter, the five terms will be redefined based on linguistics and references dictionaries. In order to understand the definitions, examples from both Turkish and English languages will be given. So as not to confuse the definitions, diverging aspects will be shown with a table and cluster diagram. Then the intensions and extensions of the terms will be more intelligible.

In the fifth part, suggestions will be presented on how these five terms, whose definitions and meanings are determined, could be defined in Turkish language. This is a noteworthy step for especially native Turkish speakers for understanding books and articles that are translated to Turkish regarding linguistics. Appropriate equivalences for terms will ensure the correct understanding of the translated texts.

I. Dilde eş biçimlilik nedir?

Bir şeyi gösteren, temsil eden, anlatan, düşündüren; kısacası bir şeyi işaret eden nesne, şekil, harf vs. her türlü belirtiyeye gösterge adı verilir. Dil adını verdiğimiz yapıların seslerden meydana geldiğini düşünersek dillerin bir göstergeler dizgesinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu tespitin İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure'ye ait olduğuna¹ değinen Doğan Aksan bunu somutlaştırmak adına şu örneği verir: “Örneğin kemirici bir hayvan Türkçede *tavşan* göstergesiyle adlandırılmıştır. Bu gösterge tavşan dediğimiz hayvanla onun adını birleştirmez; bir dil birliğinde bir kavramla (Fr. concept) insan zihninde ona bağlı olarak bulunan ses imgesini (Fr. image acoustique) birleştirir. Saussure'ün gösteren (Fr. signifiant) adını verdiği bu ses imgesi ses değil, sesin zihnimizdeki izi, imgesidir; ancak konuşma organlarımızla sesletildiği zaman sese dönüşür.”²

Gösterge dediğimiz yapılar bir gösteren ve bir gösterilenden kuruludur. Gösterenler düzlemi anlatım düzlemini, gösterilenler düzlemiyse içerik düzlemini oluşturur.³ Tavşan örneğiyle devam edersek, tavşan denince aşağı yukarı herkesin zihninde benzer bir hayvan oluşur ve bu oluşan tavşan “gösterilen” olarak adlandırılır. Kâğıda çizilen bir tavşan resmi, t-a-v-ş-a-n sesleriyle yapılan telaffuz ya da kâğıda o sesleri temsil eden harflerle yazdığımız *tavşan* sözcüğü ise “gösteren” olarak isimlendirilir. Kısacası her gösterge, bir gösteren ve bir gösterilenden müteşekkildir.

Gösterilen ile gösteren arasında mutlak ve mantıklı bir ilişki olmaması göstergelerin altı çizilmesi gereken bir özelliğidir. Saussure, “Gösterilenle gösteren arasındaki bağıntıyı her an değiştiren etkenlere karşı dil kesinlikle savunmasızdır. Bu da gösterenin nedensizliğinden doğan sonuçlardan biridir”⁴ der. Mesele bugün zihnimizdeki o beyaz kemirgene 1200 yıl önce yaşayan Türkler *tabışgan* demişlerdir. En azından bu şekilde yazdıkları tarihi metinler ışığında görülebilir.

1 Aksan burada göstergeyi bir teori olarak kurmaktan bahsetmektedir. Yoksa konuşulan ve yazılan kelimelerin hakiki nesnelerin göstergeleri olduğu tespiti Platon ve Aristoteles'e kadar gider. Bu konuda bk. Gökhan Yavuz Demir, *Dilin Belirsizliği* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018)

2 Doğan Aksan, *Anlambilim* (Ankara: Engin Yayınevi, 2006), 33-34.

3 Roland Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, çev. Berke Vardar - Mehmet Rifat (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1979), 31.

4 Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1998), 122.

Bazen yazım ve söyleniş olmak üzere iki yönü olan gösteren, sadece bir taraflıyla başkalaşabilir. Söz gelimi birleşik kelimelerin bazılarının bitişik ya da ayrı yazılmasına karar verildiğinde (eş anlamlı - eşanlamlı gibi)⁵ veya kelimenin fonetik özellikleri sebebiyle zaman içinde imlasının değişmesi neticesinde (iyman – iman gibi) gösterenler yazım yönüyle değişim geçirebilir. Elbette gösterenler gibi gösterilenlerin de değişmesi mümkündür. Misal olarak *scooter* gösterilenini verebiliriz. Bu sözcük yirmi yıl önce ayakla itilen kaykayı zihinde canlandırırken bugün yahut gelecekte ilk olarak elektrik gücüyle çalışan kaykayı akla getirmesi ihtimal dahilindedir. Keza bu değişiklik yalnızca söyleniş özelliğinde de tezahür edebilir. Mesela bir zamanlar *bihude* olarak telaffuz edilen kelime zamanla *beyhude* olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır. Ya da *Ahmed* demek zor geldiğinde toplum o ismin söylenişini *Ahmet* diye değiştirebilir. İmlasında bir değişiklik yapılmadığı takdirde sadece sesletimsel gösteren değişmiş olur. Söylenişlerdeki değişiklikler yazıma yansımak zorunda değildir. Lakin yazımda değişiklik yapılmış olursa büyük ihtimal bu söylenişe de yansıtacaktır.

Yazı dilinde kelime birimleri ile vücut bulan göstergelerin unsurları olan gösterenler ve gösterilenler tekil ilişki içinde olmazlar. İki veya daha fazla gösterenin gösterenleri veya gösterilenleri birbirleriyle özdeş⁶ olabilir. Birden fazla gösterenin bir gösterileni işaret etmesi halinde eş anlamlılık söz konusudur. Örneğin *darılma* ve *gücenme* aynı ya da azami ölçüde benzer bir anlama işaret eden iki farklı sözcüktür. Bir gösterilen, iki gösterene sahiptir. Bunun tam tersi olarak bir gösterenin birden fazla gösterileni temsil etmesi durumunu ise eş biçimlilik⁷ olarak ifade ediyoruz. Mesela *dolu* (boş kavramın karşıtı) ve *dolu* (bir yağış çeşidi) gösterenleri aynı olup gösterilenleri farklıdır. Özetleyecek olursak, en az iki gösterilen arasında birebir eşleşmeyi mümkün kılacak biçimde var olan denklige eş anlamlılık, en az iki gösteren arasında birebir eşleşmeyi mümkün kılacak biçimde var olan denklige ise eş biçimlilik⁸ diyoruz.

5 Örneğin TDK tarafından 1970’te yayımlanan Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu’nda bitişik, 2000’de yayımlanan İmlâ Kılavuzu’nda ayrı yazılmıştır.

6 Klasik mantık ve metafiziğe göre özdeşlik, “Bir şeyin kendi oluşu” olarak tanımlandığı için tamamıyla aynı iki şey olmaz. Burada özdeş kavramını, “iki veya daha fazla kelimenin form açısından eşitlik göstermesi” anlamında kullanıyoruz.

7 Biçim kelimesi Türkçede hem “suret/form” hem de “şekil/figür” olmak üzere geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu için eş biçimlilik (İ. Isomorphism) dil bilime has bir tabir değildir. Bu yazıda eş biçimlilik tabiri ile yalnızca dildeki özdeşlikler kastedilmektedir.

8 Gösterenlerin özdeş olması durumu için yaygın olarak “eş gösterenlilik” ve “eş biçimlilik” kavramları kullanılmaktadır. Bu makalede eş biçimlilik ismi tercih edilmiştir.

Eş biçimliliğin ne olduğunu anlamak gayesiyle ne olmadığını da mevzubahis etmek gerekir. Öncelikle halk arasında şapka işareti olarak bilinen düzeltme işaretinin eş biçimli yapıları her zaman etkilemeyeceği bilinmelidir. Misal, durum anlamına gelen *hâl* ile vücut lekesi olan ben manasına gelen *hâl* aynı yazıma ve söylenişe sahip iki farklı sözcüktür. İkinci husus, aynı kelimenin vurgu farkı ile başka anlama gelmesinin onları iki eş biçimli kelime yapmadığıdır.⁹ Mesela *yalnız* kelimesinde vurguyu ilk heceye verirsek “sadece”, ikinci heceye verirsek “tenha” manasına gelir; fakat neticede aynı kelimedir. Yazımda aynı biçimde iki farklı sözcük sayılmazlar. Dillerde aynı sözcüğün birden çok sözcük türünü yansıtmaması anlamına gelen kayma (İ. conversion) hadisesi de eş biçimlilik çatısı altında incelenemez. Örneğin *güzel* kız ya da *güzel* oku derken gösterilenler başkalaşmaz, benzer kalır. Keza aynı kelimenin farklı anlamlarda kullanılması da böyledir. Mesela kadim olana nispetle kullanılan *Hak* ile hâdis olana nispetle kullanılan *hak* aynı kelimedir. Aynı kelime farklı anlamlarda kullanılır. Eş biçimlilikte ise farklı kelimelerin aynı biçimde kullanılması söz konusudur. Son olarak büyük ve küçük harfle başlamasına göre anlamın değişmesi olarak tanımlanan hadisenin de (İ. capitonym) bu hususta ele alınamayacağını altını çizmek gerekir. Söz gelimi ülke adı olan *Mısır* ile yiyecek olan *mısır* sözcük başındaki harfleri büyük ve küçük yazıldıkları için eş biçimli olmazlar. Ancak yiyecek olan *mısır* cümle başında büyük harfle yazıldığı takdirde arızı olarak ülke olan *Mısır* ile özdeşlik gösterir.

II. Türkçe Dil Bilim Sözlüklerinde Eş Biçimli Kavramlar

Biçimsel olarak aynı özellikleri gösteren sözcükler birbirleriyle hangi yönden münasebet kurduklarına bağlı olarak dil bilim literatüründe çeşitli olarak tanımlanmıştır. Eş biçimli yapılar için Türkçe dil bilim sözlüklerinde ve dil bilgisi kitaplarında eş seslilik, sesteşlik ve eş yazımlılık kavramları kullanılır. Mesela dilbilim alanında akla ilk gelen isimlerden olan Doğan Aksan *Her Yönüyle Dil* adlı çalışmasının son cildinde “eşadlılık”¹⁰ başlığı altında “aynı ses bileşiminden oluşmuş, başka başka kavramları yansıtan değişik sözcüklere rastlanır”¹¹ diyerek eş adlı kelimelere örnek verir. Devamında örneklerin aynı söyleniş ve yazımla

9 Çince gibi dillerde vurgu ve ton ayırıcı vasfa sahip olduğu için eş biçimlilik üzerinde etkili olabilir. Bu yazıda sadece Türkçe üzerinden analiz yapılmaktadır.

10 Dil bilim, eş adlılık ve diğer kavramlar eskiden bitişik yazıldıkları için doğrudan alıntı yapılrken bitişik yazılacaktır.

11 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1982), 194.

dile getirildiğinden bahsetmesi önemlidir; zira söyleniş ve yazım, eş gösterenle kelimeleri karşılarken dikkat edilmesi gereken iki ayrı unsurdur. Eş adlılık karşılığı olarak “homonymy”i vermiştir ki doğrudur. “Kimi dillerde yazımları ayrı, söyleyişleri aynı olan öğeler de bulunur ki bunlara sesteş denir” diyen Aksan buna karşılık olarak “homophone”u vermiştir.¹² Lakin homo (aynı) phone (ses) kavramından anlaşılan bu sözcüklerin aynı telaffuz edileceğidir; yazımlarının aynı ya da ayrı olacağına dair bir karine mevcut değildir. Yani yazımları aynı olan iki veya daha fazla kelime “homophone” da olabilir; yeter ki telaffuzları aynı olsun. Üstelik bu, onları aynı zamanda “homonym” yapar. Dolayısıyla tanımlar eksik, karşılıklar yanlış. Bunları örneklendirmek adına Türkçede dil bilim çalışmaları yapılırken istifade edilen altı temel sözlükten misaller getireceğiz:

Berke Vardar’ın *Açıklamalı Dilbilim Terimler Sözlüğü*’nde¹³ eş adlılık homonym karşılığı olarak verilmiş. Tanımında ise gösterileni aynı, göstereni özdeş sözcükler denmiş.¹⁴ Hem karşılığı hem de tanımı doğru. Aynı maddede “yazılışı aynı, söylenişi ayrı” olan sözcükler eşsesli, “yazılışı ayrı, söylenişi aynı” olan kelimeler eşyazımlı olarak tanımlanmış. Bu tanımlar da doğru. Ancak maddelerine gittiğimizde karşılıklarının yanlış olduğunu görüyoruz. Çünkü eş seslilik karşılığı kullanılan homophony kavramı¹⁵, iki kelimenin söylenişinin aynı olduğu anlamına gelir. Yazımlarının aynı olması şart değildir. Keza eş yazımlılık karşılığı verilen homography¹⁶ kavramı da iki sözcüğün yazımının aynı olduğu manasına gelir. Söylenişlerinin ayrı olması şeklinde bir koşul yoktur.

Kamile İmer vd. tarafından hazırlanan *Dilbilim Sözlüğü* adlı çalışmada¹⁷ eş adlılık, “göstereni (biçimi) aynı, gösterileni (anlamları) ayrı sözcükler” olarak tanımlanmış.¹⁸ Örnek olarak düş (rüya) ve düş (düşmek) gösterilmiş. Karşılığı ise homonymy olarak verilmiş. Eş adlılığın tanımı doğru yapılmış. Eş yazımlılık maddesine geldiğimizde “yazılışları aynı, anlamları değişik sözcükleri anlatmak için

12 Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 195.

13 Berke Vardar (ed.), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual, 2002)

14 Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 93.

15 Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 95.

16 Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 96.

17 Kamile İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011)

18 İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü*, 118. Tanımda göstereni işaret eden biçim kelimesinin tekil, gösterileni işaret eden anlam sözcüğünün ise çoğul olarak “anlamlar” şeklinde kullanılmasına bir mana veremediğimiz için sehven yazılmış diye düşünüyoruz.

kullanılan terim”¹⁹ denmiş. Bu tanımın eş adlılıktaki tanımdan farkı yok. Gösteren yerine “yazılış”, gösterilen yerine “anlam” ve ayrı yerine “değişik” sözcükleri kullanılmış ve tamamen aynı anlama gelen iki tanım yapılmış. Örneğe bakıyoruz, eş (ad) ile eş (eşmek) verilmiş. Bu da eşadlılık maddesindeki düş örneğinin aynısı. Karşılığı olarak verilen “homography” ise Vardar’ın sözlüğündeki gibi. Eş seslilik maddesinde “söylenişleri aynı, anlamları değişik olan sözcükler için kullanılan bir terim” denerek “homophony” ile karşılanmış.²⁰ Vardar’ın sözlüğündeki gibi Türkçe karşılık doğru ama tanım yanlış. Bu sözlükte ilginç olarak bir de “yarım eşadlılık” isminde bir maddeye yer verilmiş ve “heteronomy” olarak karşılanmış.²¹ Tanımı “anlamları aynı, yazılışları benzer, ancak bazı durumlarda söylenişleri ayrı olan sözcükler” olarak yapılmış. Öncelikle karşılığı olarak verilen heteronomy, “kendi dışında var olan bir otoriteye bağlı olmak” anlamına gelen bir kavramdır. Bir dil bilim kavramı değildir. Yapılan tanım da sorunludur. Zira “benzerlik” eş biçimlilik alanının dışındadır. İki kelimenin benzer olması yahut olmaması eş biçimlilik adına bir şey ifade etmez. Ayrıca örnek olarak verilen dahi (de/da) ve dahi (olağanüstü yetenekli) tanıma uyan bir örnek değildir. Çünkü bu iki sözcüğün yazımı aynı, söylenişi farklıdır. Burada kastedilenin “heteronym” olduğunu anlıyoruz. Demek ki “heteronomy” sehven yazılmış, tanımı ise yanlış yapılmıştır. Çünkü heteronym’de söyleniş bazen değil, her zaman farklıdır. Diğer sözlüklerde yer almayan heterography’nin bu sözlüğün indeks kısmında “ayrı yazımlılık” ile karşılandığını görüyoruz.²² Fakat maalesef onun da maddesi yazılıp tanımı yapılmamış.

Türk Dil Kurumu tarafından neşredilen *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*²³ diğer dil bilim sözlüklerine nazaran daha fazla karmaşıklık içerir. Örneğin eş adlılık maddesi “homonymy” ile karşılanıp bizi bakınız ile eş seslilik maddesine, eş adlı maddesi ise eş sesli maddesine götürür.²⁴ Eş seslilik maddesine gittiğimizde²⁵ homophony karşılığını görürüz. Yani eş adlılık = homonymy = eş seslilik = homophony denklemi kurulur. Eşseslilik aynı kavramın ad, eşsesli ise sıfat halidir. İşin

19 İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü*, 123.

20 İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü*, 122.

21 İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü*, 267.

22 İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü*, 323.

23 Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013)

24 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 372.

25 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 376.

garibi eş sesli karşılığında hem homophone hem de homonym verilmiştir. Buradan da eş adlı = homonym = eş sesli = homophone = homonym denklemi kurulur. Aynı çalışmanın indeksinde bu karmaşıklık yoktur.²⁶ Buradan tanımların karşısına yazılan kavramların karşılığı olmadığını, benzer kavramlar olarak verildiğini düşünebiliriz. Eş adının gönderdiği eş seslinin tanımı, “sesçe aynı, anlamca farklı” olarak yapılır. Bu her iki kavramı da açıklamakta eksik bir tanımdır. Eş yazılı maddesinde karşılıkları heterograph ve heteronym olarak verilmiştir.²⁷ Yalnız bu iki kavram birbirinin tam zıddıdır. Birinde söyleniş aynı, yazım farklıdır; diğesinde yazım aynı söyleniş farklıdır. Tanımında “yazılışları aynı, fakat okunuş ve anlamları farklı” denerek heteronym tanımlanmıştır. O halde heterograph karşılığı yanlıştır. Ancak indeks kısmında eş yazılı karşılığı heterograph olarak verilmiştir. Bu tanıma uyan ve karşılığı olması gereken heteronym ise indekste eş adının karşılığı olarak verilmiştir. Yani eş adlı, maddesinde homonym, bakınız ile diğer maddede homophone, indekste ise heteronym karşılıklarını almıştır. Heteronym ise indekste eş adlı, madde kısmında eş yazılı olmuş olur. Eş yazım maddesine gelince, homogram ile karşılanmıştır. Homogram ile homograph aynı şeyler olmalarına rağmen indeks kısmında homogram’a “eş yazım”, homograph’a “eş yazılı” denmiştir. İkisi arasındaki farkı anlamak için eş yazım maddesine ineriz, o da bizi bakınız ile eş yazılıya götürür.²⁸ Bu sefer homogram denilen ve aslında homograph olan şey, heterograph ve heteronym ile aynı şey olmuş olur. Yani heterograph = heteronym = homogram olmuş olur ki üçü bambaşka kavramlardır.

Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde²⁹ eş adlılık doğru tanımlanmış ve homonym olarak karşılanmıştır³⁰ ama eş seslilik homophony ve homonym olarak yanlış karşılanmıştır.³¹ Bu iki kavramın farklı anlamlara geldiğinden bir sonraki bölümde bahsedilecektir. Eş yazımlı karşılığı olarak ise homographic’i vermiş ve “söylenişleri ayrı olmasına karşın yazılışları aynı olan sözcüklerden her biri” olarak tanımlamış.³² Ancak homographlarda söyleniş ve yazılış aynı da olabilir.

26 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 910.

27 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 381.

28 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 383.

29 Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Engin Yayınevi, 1999)

30 Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 158.

31 Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 162-163.

32 Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 163.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*³³, Fransızca dil bilim terimleri baz alınarak karşılık bulunmaya çalışılmış bir sözlük. Homonyme karşılığı “bir okunuşlu” ve “adaş” olarak verilmiş.³⁴ Bunlar ne anlama geliyor bilmiyoruz ve “bir okunuşlu” ne demek diye bakınca görüyoruz ki “yazılışları başka başka olduğu halde aynı şekilde okunan kelimelere denir” şeklinde tanımlanmış. Yani yazımı farklı, telaffuzu aynı kelimeler. “Adaş” ne demek diye baktığımızda ise, “söylenişleri aynı, anlamları ayrı olan kelimelere denir” tanımını görüyoruz. Kavramın karşılıklarının tanımlarına bakınca “Homonyme’nin karşılığı hangisi; yazımı farklı, söylenişi aynı sözcüklere mi yoksa söylenişi aynı anlamı farklı kelimelere mi denir?” şeklinde bir soru oluşuyor. Gerçekte bu ikisi bambaşka kavramlara işaret eden tanımlar. Heteronime kavramının karşılığına baktığımızda “değişik adlı, değişik okunuşlu, okunuşu değişik” karşılıkları verildiğini görüyoruz.³⁵ “Değişik adlı” maddesine gidiyoruz, o da bizi ad değişikliği maddesine gönderiyor.³⁶ “Ad değişikliği” karşısında da heteronymie karşılığı verilmiş. Yani dönüp dolaşıp aynı yere geliyoruz. Tanımının ise eş biçimlilik tabiri olan heteronym ile alakası yok.³⁷ Diğer karşılıkları olan “değişik okunuşlu” maddesinde³⁸ ve “okunuşu değişik” maddesinde³⁹ verilen tanımlar aynı: Bazı dillerde aynı harflerle yazıldığı halde başka başka okunan ve ayrı anlamı olan kelime. Bu tanımlar doğru.

Son olarak *Gramer Terimleri Sözlüğü* adlı çalışmaya⁴⁰ baktığımızda eş adlı kavramı yer almayıp eş sesli karşılığı olarak homonym verildiğini görüyoruz.⁴¹ Söyleniş ve yazılış aynı, anlamları farklı ek (?) ve kelimeler olarak homonym doğru tanımlamış olsa da karşılık olarak kullandığı “eşseslilik” doğru olmamış. Aksi takdirde homophone için karşılayacağımız başka bir sözcük bulmamız gerekecektir. Dil bilim sözlüklerinde ve kitaplarında eş adlılık olarak karşılanan homonymy’in gramer terimleri sözlüklerinde ve kitaplarında eş seslilik olarak

33 *Dilbilim Terimler Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1949)

34 *Dilbilim Terimler Sözlüğü*, 238.

35 *Dilbilim Terimler Sözlüğü*, 238.

36 *Dilbilim Terimler Sözlüğü*, 54.

37 *Dilbilim Terimler Sözlüğü*, 7.

38 *Dilbilim Terimler Sözlüğü*, 54.

39 *Dilbilim Terimler Sözlüğü*, 144.

40 Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992)

41 Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 178. Çalışmada bu kavramların Almancası “homonym” ve İngilizcesi “homonym” olarak verilmiş; fakat biz İngilizce literatürde “homonymum” olan bir ifadeye rastlamadık.

karşılanması dikkate değer bir fark olarak duruyor. Sözlükte homonym harici eş biçimli kavramlar yer almıyor.

III. İngilizce Dil Bilim Sözlüklerinde Eş Biçimli Kavramlar

Dil bilim sözlüklerinde eş biçimlilik ifade eden şu beş kavrama karşılık arandığı görüldü: Homonymy, homography, homophony, heteronymy, heterography.⁴² Dikkat edilirse ilk üç kavram “homo” ile, son iki kavram “hetero” ile başlamaktadır. Malum olduğu üzere “homo” eski Yunancadan gelir ve “bir, beraber, eş, aynı” anlamlarında kullanılmaktadır. “Hetero” da eski Yunancadan gelir ve “ayrı, farklı, başka” manalarında kullanılmaktadır. Dolayısıyla ilk üç kavram kelimeler arasında aynılık üzerinden, son iki kavram farklılık üzerinden bir bağ kurmaktadır.

Bu bölümde kavramları tanımlanmasına ve diğer kavramlarla karışmaması için anlamlarının sınırlandırılmasına çalışılacaktır. Bunun yapılabilmesi amacıyla dil bilim araştırmalarında referans olarak kullanılan dört sözlükten istifade edildi. Yazının hacminin gereksiz yere artmaması adına sözlük isimleri kısaltılarak ODL⁴³, OERD⁴⁴, PED⁴⁵ ve DLP⁴⁶ şeklinde kullanılacaktır.

Homonymy

ODL’de, “Biçimleri aynı ama anlamları farklı olup birbirine bağlanamayan sözcükler arasındaki ilişki” olarak tanımlanır.⁴⁷ Bu tanımdan eş biçimlilik ifade eden bir kavram olduğunu anlıyoruz. OERD daha spesifik bir tanım yapar: “Bir diğeriyle aynı yazılış ve sese ama farklı anlama sahip kelime.”⁴⁸ Biçimden kastın yazım ve söyleniş olduğunu bu tanım sayesinde açık ve seçik olarak anlarız. Yazım ve söylenişin biçimi oluşturan iki ayrı unsur olması, kavramları sınırlamamız açısından çok önemlidir. Aynı maddede ayrıca bir homograph ve homophone olduğu söylenir. Bu doğrudur, çünkü her homonym aynı zamanda bir homograph ve

42 Bu makalede bahsi geçen kavramların İngilizce karşılıkları esas alındı. Bunlar ad sözcük türünde ıstıhlardır. Bazı sözlükler bu kavramları sıfat görevinde kullanmışlardır. Sıfat olarak kullanıldıklarında son harfleri değişir: Homonym, homograph, homophone, heteronym, heterograph.

43 P.H. Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics* (Oxford: Oxford University Press, 2014)

44 Judy Pearsall - Bill Trumble, *The Oxford English Reference Dictionary* (Oxford: Oxford University Press, 1996)

45 Robert Allen, *The Penguin English Dictionary* (London: Penguin Books, 2004)

46 David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (Oxford: Blackwell Publishing, 1992)

47 Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 177.

48 Pearsall - Trumble, *The Oxford English Reference Dictionary*, 678.

homophone'dur. Ancak her homograph ve homophone, homonym değildir. Kavramlar tanımlandıncı bu konu açıklığa kavuşacaktır. PED'de yapılan tanım şudur: "Aynı yazım ve söylenişe fakat farklı anlamlara ve kökenlere sahip iki veya daha fazla kelimedenden her biri."⁴⁹ Diğerleriyle aynı istikamette fakat daha detaylı bir tanımdır; zira iki veya daha fazla kelimenin mevcudiyeti şartıyla oluşabileceği belirtilmiştir. DLP'de ise "Semantik analizlerde aynı biçime sahip ama anlamları farklı olan sözcüklere atıfta bulunmak için kullanılan bir terim" denmiş, homography ve homophony ile olan ilişkisine değinilmiştir.⁵⁰ Bu dört tanım da şunda mutabık: Yazımı ve söylenişini aynı ama anlamları farklı olan en az iki kelime arasında olan ilişki.

Dilimizde homonym özelliği gösterilen kelimelerde vurgulanması gereken iki şey vardır. İlk olarak homonym ile çok anlamlılık (İ. polysemy) arasındaki sınırın iyi belirlenmesi gerekir. "Gözüm ağrıdı" derken *göz* ile "çekmecenin gözü" derken *göz* aynı kelimenin çok anlama gelmesi mi yoksa iki farklı kelime olup aralarında homonym mi olduğu belirlenmelidir. Bu tip semantik ilişkilerde genellikle iki kelime arasında anlamsal benzerlik aranmakta, bu şekilde ne tür ilişki içinde oldukları ayırt edilmektedir. Bir diğeri, başka dilden alınan bir kelime ile Türkçede kullanılan bir köke yapım veya çekim eki geldiğinde aynı biçimi kazanırlarsa homonym olarak kabul edilmeleri meselesidir. Örneğin «Dün ekler yedim» ile «Türkçede ekler çok zor» cümlesindeki «ekler» kelimesinin ilki Fransızca kökenli, diğeri ise ek köküne çokluk eki almış bir kelimedir. "Ek" bağımsız biçimbirim, "lar" eki ise bağımlı biçimbirimdir. Dolayısıyla ortada mutlak değil, geçici bir homonym durumu söz konusu olur.

Homography

ODL'de, "Fonetik olarak farklı olan ama aynı şekilde yazılan biçimler"⁵¹ şeklinde, yani aynı şekilde yazılıp farklı şekilde telaffuz edilen kelimeler arasındaki ilişki olarak tanımlanmış. OERD'deki tanım ODL'den farklı: "Diğeri gibi yazılan ama farklı anlama ve kökene sahip sözcük."⁵² Öncelikle burada telaffuz

49 Allen, *The Penguin English Dictionary*, 668.

50 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 167.

51 Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 177.

52 Pearsall - Trumble, *The Oxford English Reference Dictionary*, 677.

işin içine girmemiş. Yani söyleniş özelliği bir kıstas olarak yer almıyor. İkinci olarak “gibi” kelimesi biraz müphemlik katmış. Tabii ki bağlama göre “gibi”den muradın “tamamen aynı” manası olması muhtemel. PED’de, “Aynı yazılan ama anlam, türetme ve telaffuz açısından farklı olan iki veya daha fazla kelimedenden biri” şeklinde tanımlanmış.⁵³ Buradaki tanım ODL ile benzer, çünkü işin içine telaffuzun farklı olması da katılmış. Anlamın ve türetmenin farklı olması üzerinde zaten tartışma söz konusu değil. DLP’de yapılan tanım ise OERD ile uyuyor: “Semantik analizlerde aynı yazıma ama farklı anlama sahip sözcüklere atıfta bulunmak için kullanılan bir terim.”⁵⁴

Görüldüğü üzere burada da yazımın aynı olmasına değinilmiş ama telaffuz konusuna girilmemiş. Sonuç olarak iki sözlüğe göre yazımı aynı - telaffuzu farklı - anlamı farklı sözcükler arasındaki ilişkiye, diğer iki sözlüğe göre ise yazımı aynı - anlamı farklı kelimeler arasındaki münasebete homography deniyor. Eğer telaffuzun da kıstas olarak kullanıldığı birinci grup baz alınır, yukarıda öne sürülen “her homonym’in aynı zamanda bir homography olduğu” iddiası desteklenemez. Çünkü homonym’lerde telaffuz aynı olmak zorundadır. Buna binaen ikinci grup tanım daha tutarlıdır. Tutarlı olmakla birlikte mantıklıdır da. Zira “homo” ve “graphy” sözcükleri dilimizde “aynı” ve “yazılan” anlamlarına gelir. Yani doğrudan yazıma atıf yapılmıştır. Peki ilk gruptaki tanımlar yanlış mıdır? Yanlış değil ama eksiktir diyebiliriz. Çünkü yazımı aynı ve anlamı farklı kelimeler ister telaffuzları aynı olsun ister farklı olsun homograph sayılmalarında bir beis yoktur. Şayet telaffuzları aynı ise aynı zamanda homonym olurlar.

Homophony

ODL’de, “En azından söylenişsel açıdan homonym olan biçimler. Bundan dolayı çoğunlukla farklı yazılırlar” denmiştir.⁵⁵ Açıkçası doğru ama dolambaçlı bir tanımdır. Homonym olduğu söylenir ki homonym’in tanımını yazım aynı - söyleniş aynı - anlam farklı şeklinde yapmıştık. Sonra “en azından” tabiriyle “Yazım önemli değil; söyleniş aynı ama anlam farklı olmalı” denmiştir. Çoğunlukla yazımın farklı olduğunu eklemesi, yazımın homonym’deki gibi aynı ya da farklı olmasının,

53 Allen, *The Penguin English Dictionary*, 668.

54 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 166.

55 Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 177.

homophony olma durumunu etkilemeyeceğine işaret eder. OERD’de, “Diğeriyle aynı sese ama farklı anlama, kökene veya yazıma sahip kelime” tanımı yapılır.⁵⁶ ODL ile aynı şey farklı yoldan söylenmiştir. Öncelikle ses ile kastedilen telaffuzdur ve iki kelime arasındaki telaffuzun aynı olması ama farklı anlamlara geldiği söylenir. Ardından köken de anlama bağlı olarak farklı olacaktır; ancak yazım “veya” bağlacı ile farklı sıfatına bağlanmıştır. Yani aynı da olabilme ihtimali olup, kıstas olarak alınmayacaktır. PED’deki tanım da buna çok benzerdir: “Aynı telaffuza sahip ama anlam, türetme veya yazım açısından farklı olan iki veya daha fazla sözcükten herhangi biri.”⁵⁷ En temiz tanım yine DLP’de yapılmıştır: “Semantik analizlerde aynı telaffuza sahip ama anlamları farklı olan sözcüklere atıfta bulunmak için kullanılan bir terim. Homophone’lar, bir tür homonym’dir.”⁵⁸ Burada da yazım devre dışı bırakılmış, telaffuzun aynı, anlamın farklı olması kıstas alınmıştır. Üstelik diğer sözlüklerden farklı olarak homophone’ların bir tür homonym olduğunun belirtilmesi önemlidir. Hatırlanacak olursa yukarıda homography için de bir tür homonym demiştik. İkisi de alt kümesi oluyor.

“Homo” ve “phone” sözcükleri dilimizde “aynı” ve “söylenen/telaffuz edilen” anlamlarına geliyor. Bu nedenle iki sözcük arasında homophony özelliği aranacaksa bu sadece telaffuzda aranmalı, yazım işin içine karıştırılmamalıdır. Örnek verdiğimiz dört sözlük de bu kriterde mutabıktır. İki sözlükte işin içine “veya” bağlacı ile yazım özelliğinin dahil edilmesi kafa karıştırmamalıdır. Çünkü cümleleri Türkçeye tercüme ederken “veya” bağlacı sanki bütün unsurları tek bir grupta topluyormuş gibi anlaşılabilir. Örneğin PED’deki tanım şöyleydi: “Aynı telaffuza sahip ama anlam, türetme veya yazım açısından farklı olan iki veya daha fazla sözcükten herhangi biri.” Bu cümlede “anlam”, “türetme” ve “yazım” tek bir grupta algılanıp “farklı” sıfatına bağlanıyor. Cümlenin orijinali ise şöyle: «any of two or more words pronounced alike but different in meaning, derivation, or spelling.» Görüldüğü üzere different (farklı) sıfatı meaning (anlam) ve derivation (türetme) sözcüklerine bağlanıyor. Spelling (yazım) ise onlardan ayrı olarak önce virgülle, sonra or (veya) bağlacı ile ayrılmış. Kısacası yazımın aynı ya da farklı olması bir önem taşıyor.

56 Pearsall - Trumble, *The Oxford English Reference Dictionary*, 678.

57 Allen, *The Penguin English Dictionary*, 668.

58 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 167.

Heteronym

ODL’de heteronym’in iki anlamda kullanıldığı söylenir. İlki eş biçimlilik konusuyla değil, semantik ile ilgilidir. Diğer tanımı şudur: “Homonym’in sadece yazımda veya söylenişte olduğu ve her ikisinde olmadığı homography ve homophony.”⁵⁹ Bu tanımdan anlaşıldığı kadarıyla sözlükte homography ve homophony’nin homonym olmayan türlerine verilen isim. Yani homography olan iki kelimedede telaffuz aynıysa o aynı zamanda homonym, telaffuz farklıysa aynı zamanda heteronym oluyor. Keza homophony olan iki sözcükte yazım aynıysa homonym, yazım farklıysa heteronym oluyor. OERD’de heteronym bulunmaz. PED’de, “Yazımı aynı ama anlamları ve telaffuzları farklı iki veya daha fazla kelimededen herhangi biri” tanımı yapılmıştır.⁶⁰ Bu tanım ODL’de yapılan tanımın sadece bir kısmını doğrular. Çünkü ODL’ye göre iki durumda heteronym görülür: yazım farklı - telaffuz aynı - anlam farklı ve yazım aynı - söyleniş farklı - anlam farklı. PED’ye göre ise yazım aynı - söyleniş farklı - anlam farklı olmalıdır. Yani sadece ikinci grupta olan denkleme uyar. DLP’de, “Semantik analizlerde kısmen homonym olan, anlam bakımından farklılık gösteren ama aynı biçimin sadece işlevsel olarak farklı boyutlarda iletildiği sözcüklere atıfta bulunmak için kullanılan bir terim.”⁶¹ Daha karmaşık olmakla birlikte ODL’deki tanımın aynısı yapılmıştır. Tanımın devamında homograph’ların ve homophone’ların ir heteronym olabileceği söylenir.

ODL ve DLP’de homograph ve homophone özelliği gösteren sözcüklerin bir kısmının homophony diğer kısmının heteronym çatısı altına gireceği söylenmiştir. Özetlemek gerekirse, iki veya daha fazla kelime arasında şunlar bulunabilir:

- a) yazım aynı - telaffuz aynı - anlam farklı ise burada homonym, homograph ve homophony
- b) yazım aynı - telaffuz farklı - anlam farklı ise burada homograph ve heteronym
- c) yazım farklı - telaffuz aynı - anlam farklı ise burada homophony ve heteronym

⁵⁹ Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 174.

⁶⁰ Allen, *The Penguin English Dictionary*, 654.

⁶¹ Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 227.

PED’ye göre ise yazım aynı - telaffuz farklı - anlam farklı olmalıdır. Yani yukarıdaki seçeneklerden sadece ‘b’ şıkkı heteronym kabul edilir. O halde ‘c’ şıkkına ne isim verilmelidir? Burada devreye heterography girer.

Heterography

İkinci bölümde yer verdiğimiz iki sözlükte yer alan bir kavramdır. Kaynak gösterdiğimiz yabancı sözlüklerin incelediğimiz baskılarının hiçbirinde maddeyi yer almaz. DLP’nin sonraki baskılarında yer verilmiştir; ancak burada homography’nin ikinci anlamına bakınız denir⁶², orada da eş biçimlilik konusunun dışında bir tanımı yapılmıştır.⁶³ İnternette arama yapıldığında homography ve heterography’nin birlikte ele alındığı ve mukayese edildiği wikipedia sayfası vardır.⁶⁴ Ayrıca heteronym sayfasında yine diğer kavramlardan anlamca farkına işaret edilmiştir.⁶⁵ Bu sayfalarda yazımı farklı - telaffuzu aynı - anlamı farklı sözcükler için kullanıldığı yazılır. Yani yukarıda heteronym başlığında üçe ayırdığımız grubun ‘c’ şıkkını karşılar. O halde ODL ve DLP’de tanımlanan heteronym’in kapsam alanı daralır ve PED’de tanımlandığı üzere anlamı sınırlanır. Sonuç olarak heteronym için ODL ve DLP’de verilen tanımları esas aldığımızda, homonym olmayan tüm eş biçimlilik ifade eden kavramları kapsar; lakin yazımı farklı - söylenişi aynı – anşamı farklı sözcükler için kullanacağımız spesifik bir kavramdan mahrum oluruz. PED’de ve wikipedia’da tanımlandığı gibi kabul edersek, heterpgraphy’nin tam zıt özelliklerini taşıyan bir kavram mahiyeti kazanacaktır ki bu daha mantıklıdır.

Şimdiye kadar yaptığımız analizde isim ve tanım uyumluluğu gözlemlenebilir. Homonymy “aynı ad” anlamında olup yazımı aynı - söylenişi aynı - anlamı farklı kelimeler arasındadır. Homography “aynı yazım” anlamında olup yazımı aynı - anlamı farklı sözcükler arasındadır. Homophony “aynı söyleniş” anlamında olup söylenişi aynı - anlamı farklı sözcükler arasındadır. Heterography “farklı yazım” manasında olup yazımı farklı - telaffuzu aynı - anlamı farklı kelimeler arasındadır. İçlerinde bir tek heteronym yani “farklı ad” ismi, tanımı ile uyuşmaz. Ancak sözü

⁶² Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 227. 2008’de yapılan 6. basımında vardır.

⁶³ Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 230-231.

⁶⁴ Wikipedia (Wiki), “Heterography and homography” (Erişim 9 Eylül 2020)

⁶⁵ Wikipedia (Wiki), “Heteronym (linguistics)” (Erişim 9 Eylül 2020)

geçen heteronym wikipedia sayfasında kavramın bir diğer isminin heterophone olduğu yazmaktadır. Böylece “farklı söyleniş” anlamında olup tanımında yer alan yazımı aynı - telaffuzu farklı - anlamı farklı özelliği ile uyumluluk sağlar.

IV. Eş Biçimli Kavramların Yeniden Tanımlanması

Görüldüğü üzere sözcükler arasında eş biçimlilik yapan iki unsur vardır; bunlar yazım/ımla ve söyleniş/telaffuz özellikleridir. Anlamı farklı olan iki kelime arasında yazım yahut söyleniş özelliğinden biri ya da her ikisi birden özdeşlik gösterdiği takdirde eş biçimlilik durumu meydana gelir. Bu durum, ne tip özdeşlik olduğuna bağlı olarak bazen bir kavramın, bazen birden çok kavramın anlam kapsamına dahil olabilir. Sözlüklerden ve diğer kaynaklardan yararlanarak açık olarak anlamlandırdığımız ve manalarını sınırlandırdığımız beş kavram, efrâdını câmi ve ağıârını mâni olarak son tahlilde şöyle tanımlanabilir:⁶⁶

homonymy: Kelimelerin hem yazımının hem söylenişinin aynı olması. Türkçede *çay* ve *bar* kelimelerini örnek verebiliriz. Bir içecek türü olan *çay* ile ırmaktan küçük olan akar su olan *çayın* yazımı ve söylenişi birebir aynıdır. Keza basınç birimi olan *bar* ile alkol tüketilen mekân olan *bar* da böyledir. İngilizceden de *lie* (yalan) ve *lie* (yatmak) buna örnek verilebilir.⁶⁷

homography: Kelimelerin yazımlarının aynı olması. İki tür homography vardır:

a) Yazımı aynı ve söylenişi aynı kelimeler. Aynı zamanda homonym olurlar. Türkçedeki *çay* ve İngilizcedeki *lie* örnekleri gibi.

b) Yazımı aynı ama söylenişi farklı kelimeler. Aynı zamanda heteronym/heterophone olurlar. Türkçede *kar* (yağış tipi) ve *kar* (para kazancı) ile *hala* (amcanın eşi) ve *hala* (şimdi bile) böyle sözcüklerdir. İngilizceden *tear* (gözyaşı) ve *tear* (yırtmak) örnek verilebilir.

homophony: Kelimelerin söylenişlerinin aynı olması. İki tür homophone vardır:

⁶⁶ İki sözcük arasında anlamın aynı olması eş biçimliliği ortada kaldıracığı için anlamın her zaman farklı olduğu bilinmelidir. Bundan dolayı “anlam” unsuru artık tanımlara eklenmeyecektir. Bir önceki bölümde alıntı yapılan sözlüklerde yer verildiği için tanımlara mecburen dahil edilmiştir.

⁶⁷ Eş adlılığın anlamada sorun teşkil edeceğini düşünmek yanlıştır. Zira kelimelerin bağlama göre ne manaya geldikleri rahatlıkla anlaşılır. Eş adlılığı, cinas gibi birtakım sanatlara kapı aralayan hoş tesadüfler olarak düşünebiliriz.

a) Yazımı aynı ve söylenişi aynı kelimeler. Aynı zamanda homonym olurlar. Türkçedeki *çay* ve İngilizcedeki *lie* örnekleri gibi.

b) Yazımı farklı ama söylenişi aynı kelimeler. Aynı zamanda heterograph olurlar. Bugünkü Türkçede yazım ve söyleniş çok yakın olduğu için buna örnek yoktur.⁶⁸ İngilizceden *write* (yazmak) ile *right* (doğru) örnek verilebilir.

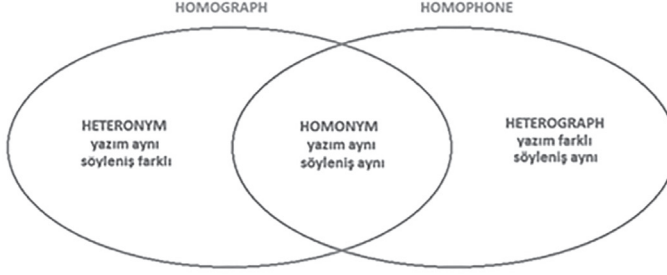
heteronym/heterophony: Kelimelerin yazımlarının farklı ama söylenişlerinin aynı olması. Aynı zamanda homograph olurlar. Türkçede *kar* (yağış tipi) ve *kar* (para kazancı) ile *hala* (amcanın eşi) ve *hala* (şimdi bile) böyle sözcüklerdir. İngilizceden *tear* (gözyaşı) ve *tear* (yırtmak) örnek verilebilir.

heterography: Kelimelerin yazımlarının aynı ama söylenişlerinin farklı olması. Aynı zamanda homophone olurlar. Bugünkü Türkçede yazım ve söyleniş çok yakın olduğu için buna örnek yoktur. İngilizceden *write* (yazmak) ile *right* (doğru) örnek verilebilir.

Tablo 1. Eş Biçimli Kavramların Birbirleriyle İlişkileri.

	yazım	söyleniş	örnek
homonymy	aynı	aynı	T. çay-çay, İ. lie-lie
homography	aynı	aynı/farklı	T. çay-çay, İ. lie-lie T. kar-kar, İ. tear-tear
homophony	aynı/farklı	aynı	T. çay-çay, İ. lie-lie T. Ø, İ. write-right
heteronym/heterophony	aynı	farklı	T. kar-kar, İ. tear-tear
heterography	farklı	aynı	T. Ø, İ. write-right

68 Harf devrimi öncesi imla ve telaffuz birbirine daha uzak olduğu için ikinci tip homophony'e, yani heterography'e tarihi Türkçeden örnekler vermek mümkündür. Mesela sunmak anlamındaki *arz* (عرض) ve yeryüzü manasındaki *arz* (ارض) böyle kelimelerdir. Bugünkü Türkçede o tip kelimelerin çoğu eş adlılık vasfı kazanmışlardır. Bu konuda yazılmış bir inceleme için bk. Ekrem Sakar, "Harf Devrimi Öncesi ve Sonrası Eş Biçimli Sözcükler Üzerine Bir İnceleme", *Türk Dili* 825 (Eylül 2020), 56-61.

Şekil 1. Eş biçimli kavramların içlemleri ve kaplamaları.

V. Sonuç ve Öneriler

İster sosyal bilimler ister fen bilimlerinin çatısı altında olsun; her ilim dalının kendine özgü terimleri vardır. Belki Türkiye’de uzun bir geçmişi olmamasından belki de ıstılahlarını günlük konuşma dilinden seçtiği kelimelerden istifade ederek oluşturduğundan, dil bilim ve dil bilgisi alanındaki bazı terimlerde bir karmaşa hakimdir. Bunun başlıca nedenleri bir kavrama birçok karşılık sunulması (aynı gramer özelliğinin hem zarf-fil hem bağ-fil hem ulaç olarak adlandırılması gibi), mevcut terimlerin yanlış karşılıklar olarak kullanılması (“eş sesli” ve “sesteş” tabirlerinin hem yazım hem söyleniş aynı olan sözcükler için, yani “eş adlı” yerine kullanılması gibi) ve ıstılahların makalenin ikinci bölümünde ele alındığı üzere açık ve seçik olarak somut örneklerle izah edilmemesidir. Eş biçimli yapıları tanımlayan terimler de görüldüğü üzere tam olarak ne anlama geldikleri irdelenmemiş, bu nedenle yanlış karşılıklar almaları bir yana birbirleri ile karıştırılmıştır. Bu karmaşayı çözecek ve dil bilim alanında terimlerin yerli yerinde kullanılmasını sağlayacak olan dil bilim sözlükleridir. Bu sözlükler hazırlanırken tanımların dikkatli ve özenli yapılması, mümkünse her madde başında bir örnek yer alması ve benzer ıstılahların ayırt edici özelliklerinin altına çizilmesi Türkiye’deki dil bilim çalışmalarına büyük bir artı değer katacaktır.

Makalede sözü geçen eş biçimli beş kavramın dilimizde kullanılan karşılıklarına gelince, genel olarak “homonym” için “eş adlı” karşılığı yeğlendiğini görmekteyiz. Bunun doğru ve yerleşmiş bir karşılık olduğunu düşünüyoruz. Madem “homo” için “eş” sözcüğü seçildi, tutarlılık göstermesi açısından “homog-

raph” ve “homophone” için de “eş” ile başlayan karşılıklar daha uygun olur. Bu takdirde “homograph” için “eş yazımlı” ve “homophone” için “eş sesli” karşılıkları münasip durmaktadır.

“Hetero” ile başlayan kavramlar için “değişik”, “farklı” ve “ayrı” sözcükleri yardımıyla tanımlamalar yapıldığı dikkatimize çarpmaktadır. Bunlar anlam olarak eşliğin sağlanmadığını ifade eder ama bu, iki veya daha fazla sözcük arasında bir ilişki olduğu manasına gelmez. Yani *peynir* ve *ekmek* kelimeleri için de “farklı yazımlı” ya da “ayrı yazımlı” dememiz bu iki kelime arasında bir münasebet olduğuna işaret etmemektedir. Burada önerimiz “karşıt” ya da “zıt” kelimesi olacaktır. Zira gösterilenlerin uyumsuzluğunda, yani “zıt/karşıt anlam-lı” derken de bu sözcükten istifade edilmektedir “Heteronym” için “karşıt adlı” yahut “zıt adlı”, “heterophone” için “karşıt sesli” ya da “zıt sesli” ve “heterograph” için “karşıt yazımlı” veya “zıt yazımlı” karşılıklarını teklif ediyoruz. Mesela karşıt yazımlı iki kelime dediğimiz zaman yazımlarının birbirine asla benzemediği belirtilecek ve iki sözcüğün yazımlarının ses açasından benzerlik taşıdıkları anlaşılacaktır. Teklifi toparlamak adına şöyle gösterebiliriz:

homonym - eş adlı - yazımı ve söylenişi aynı kelimeler

homograph - eş yazımlı - yazımı aynı kelimeler

homophone - eş sesli - söylenişi aynı kelimeler

heterophone - karşıt sesli - yazımı aynı ama söylenişi farklı kelimeler

heterograph - karşıt yazımlı - yazımı farklı ama söylenişi aynı kelimeler

Kaynakça

- Aksan, Doğan. *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi, 2006.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3. cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1982.
- Allen, Robert. *The Penguin English Dictionary*, London: Penguin Books, 2004.
- Barthes, Roland. *Göstergebilim İlkeleri*. çev. Berke Vardar - Mehmet Rifat. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1979.
- Crystal, David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing, 3rd. edition, 1992.
- Crystal, David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing, 6th. edition, 1992.
- Demir, Gökhan Yavuz. *Dilin Belirsizliği*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- De Saussure, Ferdinand. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual, 1998.
- Dilbilim Terimler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1949.
- Hengirmen, Mehmet. *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi, 1999.
- İmer, Kamile vd. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Karaağaç, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992.
- Matthews, P.H. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Pearsall, Judy – B. Trumble. *The Oxford English Reference Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Sakar, Ekrem. “Harf Devrimi Öncesi ve Sonrası Eş Biçimli Sözcükler Üzerine Bir İnceleme”. *Türk Dili* 825 (2020), 56-61.
- Vardar, Berke (ed.). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual, 2002.
- Wiki, Wikipedia. “Heterography and homography”. Erişim 9 Eylül 2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Heterography_and_homography
- Wiki, Wikipedia. “Heteronym (linguistics)”. Erişim 9 Eylül 2020. [https://en.wikipedia.org/wiki/Heteronym_\(linguistics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Heteronym_(linguistics))